“เนี๊ยะ-นาค” ลวดลายดั้งเดิมบนผืนผ้าไหม ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรสุรินทร์

“Niak-Naka” An Original Pattern on Mudmee Silk of Thai-Khmer People in Surin Province

สุริยา คลังฤทธิ์[1*] ยโสธารา ศิริภาประภากร[2] และภัสสร มิ่งไธสง[3]

Suriya Klangrit[1*], Yasothara Sirippaprapagon[2] and Putsorn Mingtaisong[3]

[1] นักวิจัยอิสระ บ้านศาลาสามัคคี อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ 32150

[2] อ., มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ 32000

[3] นักวิจัยอิสระ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ 31170

[1] Researcher, Bansalasamukkee, Sangkha, Surin Province, 32150, Thailand

[2] Lecture, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Surin Campus, 32000, Thailand

[3] Researcher, Chalerm Phra Kiat, Buriram Province, 31170, Thailand

* Corresponding author : E-mail address : missuniverse5000@yahoo.com

(Received: January 23, 2020; Revised: April 23, 2020; Accepted: May 1, 2020)

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “เนี๊ยะ-นาค” ลวดลายดั้งเดิมบนผืนผ้าไหมของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ จุดประสงค์ของบทความเพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญและความเป็นมาเชิงเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร ความเชื่อดั้งเดิม หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ และความเชื่อเรื่องนาค ลวดลายวัฒนธรรมดั้งเดิมบนผืนผ้าไหมกับการถ่ายทอดสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่า การสื่อมโนทัศน์ช่างทอผ้าไหมคนไทยเชื้อสายเขมรกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร มีหัตถกรรมผ้าไหมเสมือนเป็นเครื่องมือในการส่งต่อสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ผ่านทางสตรี โดยการสั่งสอน (Instruction) และการซึมซับ (Enculturation) จากแม่สู่ลูก เปรียบกับการส่งต่อสัญลักษณ์เชิงความคิด ความเชื่อ เป็นมิติทางนามธรรม ได้แก่ 1.สัญลักษณ์ ความคิด ความเชื่อ ลวดลาย ความหมาย และ 2. ผ้าสัญลักษณ์ในพิธีกรรม ซึ่งมาจากฐานความเชื่อดั้งเดิมที่มีผลต่อการวิถีคิดและการดำเนินชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น สัญลักษณ์นาคได้สื่อโลกทัศน์ 3 มิติ ที่สะท้อนจากกลุ่มช่างผ้าชาวเขมร คือ 1. เป็นสื่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเชื่อดั้งเดิม 2. สัญลักษณ์สื่อถึงความคิดของช่างทอด้านการออกแบบบนฐานความเชื่อ และ 3. มิติเชิงความหมายสัญลักษณ์นาคเป็นภูมิปัญญาชาติพันธุ์เขมรที่ใช้สัญลักษณ์ในการสื่อความหมายเพื่อการสั่งสอนลูกหลาน นาคในหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่แฝงภูมิปัญญาเชิงนามธรรม ผ่านความเชื่อดั้งเดิม เป็นเสมือนชุดแบบแผนความคิดหนึ่งที่บรรพบุรุษใช้ในการถ่ายทอดโดยการซึมซับและสั่งสอนผ่านสตรี โดยใช้วัฒนธรรมความเชื่อเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังค่านิยมที่ตนเองเคารพนับถือร่วมกันและสื่อออกมาในแบบปฏิบัติ (สิ่งที่ควรทำและไม่ทำ) เพื่อการดำเนินชีวิต เป็นวิธีหนึ่งในการสั่งสอนลูกหลานให้เจริญรอยตามขนบธรรมเนียม จารีตของกลุ่มชาติเขมรเมืองสุรินทร์

คำสำคัญ: เนี๊ยค-นาค ลวดลายดั้งเดิม คนไทยเชื้อสายเขมร จังหวัดสุรินทร์

Abstract

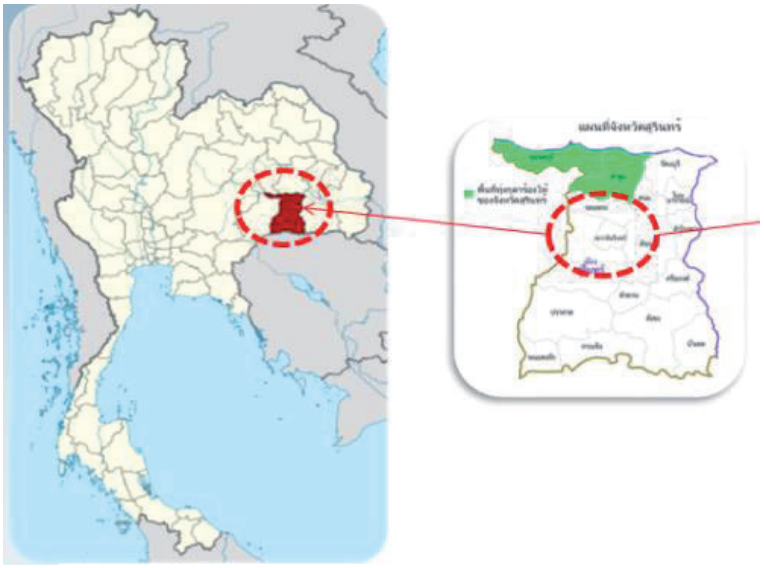
The article named “Niak-Naka” an original pattern on Mudmee silk of Thai-Khmer people in Surin province. The article aims to present important and connecting history between Surin, Thai-Khmer people, traditional beliefs, Mudmee silk handicraft, and beliefs of Naga “traditional cultural pattern on Mudmee silk, the transmission of cultural symbols conceptual communication of Thai-Khmer weavers. The results of the study showed that silk handicrafts are like tools to pass on cultural symbols through women through instruction, socialization, absorption, and enculturation from mother to child compared to passing on symbols of thought, belief, values, including the ideas, belief, meaning of the ritual which came from the traditional beliefs that affected the way of life of Thai-Khmer people in Surin province. Therefore, the Naga symbol is the media to present the 3 worldviews reflected by Thai-Khmer weavers. 1) The symbol of traditional belief 2) The symbol represented the idea of the weavers based on the cultural and art design, and 3) The symbols of cultural meaning. Naga symbol is Thai-Khmer wisdom that using to communicate by teaching to their children. Naga in Mudmee silk is hidden as the abstract wisdom through traditional belief like the set of thought pattern which

ancestor use to convey by absorbing, teaching through women as using a cultural belief as a tool for cultivating the social values, they respected and practiced so they are expressed in practice (Do's and don'ts) for living and teach the children to follow in the social tradition of Thai-Khmer people.

Keywords: "Niak–Naka", Original Patterns, Thai-Khmer People, Surin Province

ภูมิหลังของจังหวัดสุรินทร์

สุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งที่อยู่ในภาคอีสานตอนล่างเป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์และร่องรอยสิ่งปลูกสร้างที่ทำให้เชื่อว่า เมืองสุรินทร์ได้ถูกสร้างขึ้นและเกิดเหตุจนต้องปล่อยให้รกร้างในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จึงทำให้เกิดการสันนิษฐานว่าเมืองสุรินทร์น่าจะสร้างขึ้นเมื่อราว 2,000 ปี [1] ในสมัยที่ขอมเรืองอำนาจ แต่สิ่งหนึ่งที่สามารถเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สามารถมองเห็นได้ คือ ปราสาทหินโบราณ [1] โดยปราสาทหินที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทภูมิโปน ปราสาทบ้านพลวง และกลุ่มปราสาทตาเมือนธม ปราสาทเหล่านี้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญและสามารถชี้ถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและความเจริญรุ่งเรืองในยุคแห่งอารยะธรรมขอมโบราณในครั้งอดีตของพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ อีกมิติหนึ่งได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 1 พื้นที่จังหวัดสุรินทร์ [2]

เมื่อพิจารณาลักษณะทางภูมิศาสตร์แล้วพบว่า เป็นระยะทางที่ไม่ไกลจากสุรินทร์ไปยังเมืองพระนคร (จังหวัดเสียมเรียบ) ที่ตั้งของปราสาทนครวัด ซึ่งถือว่าเป็นเมืองหลวง ผู้ปกครอง คือ พระมหากษัตริย์ที่เรียกว่า "ชัยวรมันฯ" สถานที่แห่งนี้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรือง ไม่ว่าจะเป็นศาสตร์และศิลป์ ได้แก่ ศิลปกรรม การปกครอง เศรษฐกิจ รวมไปถึงด้านศิลปะและวัฒนธรรม ความเจริญรุ่งเรืองจากศูนย์กลางอาณาจักรได้แพร่กระจายออกไปยังเมืองที่ขึ้นกับการปกครองภายใต้อาณาจักร [1] โดยเส้นทางราชมรรคาสายเหนือซึ่งเป็นเส้นทางการสัญจรจากเมืองพระนครไปยังเมืองพนมรุ้ง (จังหวัดบุรีรัมย์) เมืองพิมาย (นครราชสีมา)

ต้องผ่านเทือกเขาพนมดงรัก อันเป็นที่ตั้งของที่พักคนเดินทาง (บ้านมีไฟ) ซึ่งอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ จึงไม่แปลกที่พื้นที่จังหวัดสุรินทร์ เป็นอาณาบริเวณหรือเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากอารยะธรรมแห่งความรุ่งเรืองในสมัยอาณาจักรฯ จากหลักฐาน คือ ปราสาทหินในจังหวัดสุรินทร์ ปัจจุบันถูกส่งเสริมในนามของแหล่งท่องเที่ยวกลุ่มอารยธรรมขอมโบราณ ซึ่งหมายความว่า สิ่งปลูกสร้างเหล่านี้ คือ มรดกทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนยุคอาณาจักรขอมหรือเขมรแต่โบราณ

ภาพที่ 2 ปราสาทหินโบราณ (ปราสาทตาเมือนธม อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์)

กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร : กลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก สายภาษาตระกูลมอญ-เขมร

กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic Ethnic Group) จากการจำแนกตามหลักทางภาษาศาสตร์ ถือว่าอยู่ในตระกูลมอญ-เขมรดั้งเดิม [3] ภาษามอญ-เขมรถือว่าเป็นภาษาที่เก่าแก่ที่สุดอุษาคเนย์ โดยเห็นได้จากฐานการนับมีเพียงฐาน 5 คำศัพท์ ส่วนใหญ่เป็นพยางค์เดียวและคำพื้น ๆ ที่ใช้ในการสื่อสารและเรียกขานตัวเองว่า“ขแมร์” [3] คนรูปพรรณสัญฐานจะมีลักษณะดังต่อไปนี้ ได้แก่ ผิวคล้ำ ผมหยิก หน้าคม ตาโต คนไทยเชื้อสายเขมรในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์จะเรียกตัวเองว่า “เขมรสะเร็น” หรืออีนัยยะหนึ่งคือกลุ่มชาวเขมรสูงหรือเขมรในตอนบนเทือกเขาพนมดงรัก เพื่อให้สามารถกลุ่มชาวเขมรออกจากกัมพูชา ส่วน“คแมร์กรอม” แปลว่า เขมรล่าง อันหมายถึงกลุ่มชาวเขมรที่อยู่ในราชอาณาจักรกัมพูชา เพื่อความสะดวกในการทำความใจและความหมายของคนในท้องที่ตามขอบเขตประเทศอีกด้วย

ดังนั้นกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ จึงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกันระหว่างไทยและกัมพูชาด้านมิติ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ บรรพบุรุษ [4] แต่สมัยเป็นยุคอาณาจักรขอมที่รุ่งเรืองแต่โบราณ ซึ่งไม่แปลกเลยที่กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรปัจจุบันรับเอาวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ แบบแผนชีวิตพร้อมกับศิลปะกรรม จากเบ้าหลอมทางหรือรากเหง้าของบรรพบุรุษเผ่าพันธุ์ [5] เราสามารถมองในหลักทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) ที่กล่าวไว้ว่าเชิงการว่ากลุ่มชนเดียวกัน ยุคสมัยเดียวกันและภูมิศาสตร์ใกล้เคียงกันนั้น วัฒนธรรมแม่จากศูนย์กลางที่เข้มข้นสามารถแพร่กระจายไปยังพื้นที่ใกล้เคียงได้อย่างรวดเร็ว อันเนื่องจากปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชน เช่น การเดินทางประกอบอาชีพ การค้าขายหรือแม้แต่การย้ายถิ่น เป็นต้น

ภาพที่ 3 แสดงความหนาแน่นของกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก : คนไทยเชื้อสายเขมร [6]

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงกลุ่มชนชาวเขมรในสมัยอาณาจักร จากบันทึกการสำรวจของจูต้ากวนและนักสำรวจที่เป็นคนฝรั่งเศส [7] กล่าวถึงอัตลักษณ์ ความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่มชนชาวเขมรในสมัยอาณาจักรขอมว่า กลุ่มชนชาวเขมรมีความรุ่งเรือง มีวิถีชีวิต ที่โดดเด่นอย่างเห็นได้ชัดเจน เช่น การใส่ผ้าไหมและเครื่องประดับเงินและทอง ด้วยการออกจากการแต่งกายบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ความเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองของอาณาจักรขอมและได้กล่าวถึงความศิวิไลซ์ของสังคมที่มีลักษณะดูคับคั่งและตระการตาไปด้วยทองคำบนผนังโบสถ์วิหารหรือศาสนสถาน จากหลักฐานเหล่านี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักรขอมอันเป็นต้นกำเนิดของกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนชาติเขมร ซึ่งถือว่าเป็นต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมขอมหรือเขมรโบราณนั้นเอง ซึ่งอัตลักษณ์ชาติพันธุ์เหล่านี้ สามารถแสดงออกผ่านลักษณะวิถีการดำเนินชีวิต ระบบความเชื่อ ศิลปะวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดมาและส่งต่อกันมาแต่โบราณรวมแล้วนับพันปีนั้นเอง

ความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร

กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร มีขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมรวมไปถึงความเชื่อที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน และเห็นได้อย่างชัดเจนนั้นก็คือระบบความเชื่อที่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์เชิงวัฒนธรรมอันเป็นภาพตัวแทนของคนไทยเชื้อสายเขมร โดยจะมีความเชื่อดั้งเดิมที่มีฐานคติแบบวิญญาณนิยม (Animism) [7] ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นอย่างหลักเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร จึงให้ความสำคัญกับความเชื่อ ประเด็นการคงอยู่ของวิญญาณ จนพัฒนาและสืบเนื่องมาเป็นแบบแผนชีวิตของขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ได้แก่

ประเพณีการแซนโดนตา (Ancestor Spirit Worshiping) (หรือเรียกเป็นภาษาเขมร หมายถึงประเพณีการเซ่นไหว้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ [7] ซึ่งเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับวิญญาณแบบโบราณที่เชื่อในการมีอยู่และบทบาทการให้คุณและโทษ ที่จากอิทธิพลของดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ตนนับถือ เกิดเป็นที่มาของการเซ่นไหว้ บวงสรวงเพื่อแสดงความคารพ อ่อนน้อม นบน้อม และขอความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นแบบฉบับความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่โดดเด่นและชัดเจนที่สุดเลยก็ว่าได้

พิธีกรรม“โจ๊ลมะม็วต” หรือการสื่อสารกับดวงวิญญาณหรือเรียกตามภาษาเขมรท้องถิ่นว่าพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ตามวิถีแห่งความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร [8] อันมีแบบฉบับมาจากฐานคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับวิญญาณในลักษณะความเชื่อแบบ พ่อมด หมอผี (Shamanism) หรือคติความเชื่อเรื่องวิญญาณและศักดิ์สิทธิ์

ความเชื่อเรื่อง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พลังเร้นลับ สิ่งเหนือธรรมชาติ (Sacred and Holy) มีความเป็นไปในแบบพลังสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ [7] เฉกเช่น ความเชื่อไสยศาสตร์ (Magic) เวทมนต์คาถา ภูติผีปิศาจ (Devil) สิ่งเหล่านี้ ก็เป็นอิทธิพลจากฐานความเชื่อดังเดิมเชิงวิญญาณนิยมที่สืบทอดมากจากบรรพบุรุษตามวิถีปฏิบัติของกลุ่มชาติพันธุ์จนกลายเป็นความเชื่อที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในปัจจุบันนั่นเอง

ภาพที่ 4 แสดงพิธีกรรมโจ๊ลมะม็วต ประเพณีการแซนโดนตา และความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

ฐานคติความเชื่อโบราณ อันเป็นบ่อเกิดของพิธีกรรมและประเพณี เป็นความเชื่อที่ก่อเกิดและสร้างสรรค์อัตลักษณ์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ เรียกได้ว่าวิถีการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ล้วนเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับฐานคติความเชื่อแบบโบราณแทบทั้งสิ้น [9] เพราะเนื้อแท้และสารัตถะของการประกอบพิธีกรรม เพื่อแสดงถึงการคาระวะ ความอ่อนน้อมถ่อมตน การให้เคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือเนื่องจากเชื่อว่าสามารถให้คุณและโทษได้แก่ตนได้ [8] จึงเกิดเป็นพิธีกรรมเพื่อสร้างความสงบสุขร่มเย็นและเป็นมงคล แทบเรียกได้ว่ากลุ่มชนชาวเขมรนั้นมีรูปแบบหรือวิถีชีวิตอยู่บนสาระบนฐานความเชื่อเป็นฐานคิด (Way of Life Base on Belief) ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อจึงเป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมหรือเป็นสิ่งแสดงออกจากฐานความเชื่อ [7] ดังนั้นพฤติกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรได้แสดงออกไม่ว่าจะเป็นเชิงรูปธรรมสะท้อนจากนามธรรมทั้งสิ้น เช่น รูปธรรม ได้แก่ ศิลปะวัฒนธรรมหรือแม้แต่หัตถกรรมสร้างสรรค์ประดิษฐ์ชี้ให้เห็นถึงฐานความเชื่อโบราณแบบดั้งเดิม (Traditional) อันมีที่มาและมีอิทธิพลต่อแผนการคิด อันเป็นแก่นสาระทางความคิด (Core concept) ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรแทบทั้งสิ้น

หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ : มรดกวัฒนธรรมที่สืบทอดในกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร

กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นถือว่าเป็นมรดกที่สืบทอดมาแต่โบราณกาล ปัจจุบันรู้จักผู้คนสุรินทร์ในนาม “ดินแดนผ้าไหม” ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของ “ไหมเขมร” แต่โบราณหมายถึง การทอผ้าไหมมัดหมี่ ภูมิปัญญาการทำผ้าไหมมัดหมี่จากเริ่มต้นจวบจนเสร็จสิ้นกระบวนการ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวไหม การย้อมสี มัดลายและการทอผ้า กระบวนทั้งหมดนี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาต้นตำรับของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรหรือเรียกได้ว่าการทำผ้าไหมมัดหมี่เป็นภูมิปัญญาที่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในแอ่งอารยธรรมขอมได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นด้วยวิธีที่ชาญฉลาดหรือปัญญาประดิษฐ์ การผลิตขึ้นด้วยมือและจากเครื่องไม้เครื่องมือที่ชาวบ้านประดิษฐ์ขึ้นด้วยเทคโนโลยีระดับพื้นบ้านสิ่งเหล่านี้ได้ขึ้นชื่อว่า เป็นหัตถกรรมพื้นเมือง [10] โดยการทอผ้าขึ้นใช้มีมาอย่างยาวนาน เรียกได้ว่าตั้งแต่สมัยอาณาจักรขอมก็มีการผลิตผ้าไหมขึ้นใช้แล้ว วัสดุอุปกรณ์การทอผ้าที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นถูกเรียกชื่อด้วยภาษาเขมรทั้งสิ้น ดังนั้น จึงไม่แปลก

ที่หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่เป็นภูมิปัญญาที่คิดขึ้นโดยกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ซึ่งทำมาแต่สมัยอาณาจักรขอม โดยเทคนิควิธีทำผ้าไหม เทคโนโลยีพื้นถิ่น พร้อมด้วยองค์ความรู้ต่าง ๆ ถูกสั่งสอนอบรมให้ลูกหลานฝึกปฏิบัติในลักษณะการหล่อหลอมซึมซับ (Enculturation) ผ่านการฝึกฝนสั่งสอนภายในครัวเรือน (Socialization) จากแม่ลูกและจากลูกสู่หลานส่งต่อเป็นทอด ๆ รุ่นสู่รุ่น เพราะการผลิตผ้าไว้ใช้สอยตามวิถีแห่งชนพื้นเมืองเป็นสิ่งที่สตรีต้องฝึกฝนเพื่อใช้สอยในครัวเรือนและใช้ประโยชน์เชิงสังคม (Social-Cultural Context) ไม่ว่าจะเป็นไว้ประกอบพิธีกรรมการแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่หรือแม้แต่เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรม ตามบริบทวัฒนธรรมของคนเขมร ดังนั้น ภูมิปัญญาความรู้เหล่านี้จึงถูกส่งต่อภายในครัวเรือนผ่านสายตระกูลกลุ่มชาติพันธุ์เขมรแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

ภาพที่ 5 แสดงการผลิต การทอผ้าไหม และเครื่องแต่งกายของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร

หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณของกลุ่มอารยธรรมขอม ซึ่งเป็นต้นตำรับของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ดังนั้น หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ จึงใช้เทคนิควิธีการที่โดดเด่นตามแบบฉบับภูมิปัญญาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีการผลิต เครื่องมืออุปกรณ์ในการทอผ้า การเลือกวัตถุดิบ การผลิตเส้นไหม การมัดย้อมสี การทำสี และการออกแบบลวดลายกระบวนการทอทั้งหมดล้วนเป็นความรู้ ภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นมรดกเชิงวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ไม่เพียงแต่เป็นมรดกวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ เช่น ผ้าไหมและการใช้สอยเชิงประโยชน์ แต่หัตถกรรมโบราณอันนี้ยังแฝงไว้ซึ่งมรดกอันเป็นนามธรรมที่ทรงคุณค่าเป็นเสมือนแก่นสารอันเป็นรากฐานของความคิดและการสร้างสรรค์ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร นั่นคือ “ความรู้” เป็นสาระภูมิปัญญา ที่มองไม่เห็น หัตถกรรมผ้าไหมจึงไม่ต่างกับเครื่องมือในการส่งต่อชุดความรู้ แผนผังความคิดหรือแม้แต่แบบแผนการคิด ซึ่งอันเครื่องบ่งชี้ถึงฐานคติเชิงมโนทัศน์ ลักษณะปรัชญา ซึ่งเรียกรวม ๆ ว่า “รากเหง้าทางวัฒนธรรม” ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรที่สามารถสะท้อนออกมาจากอัตลักษณ์เชิงวัฒนธรรมในหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่

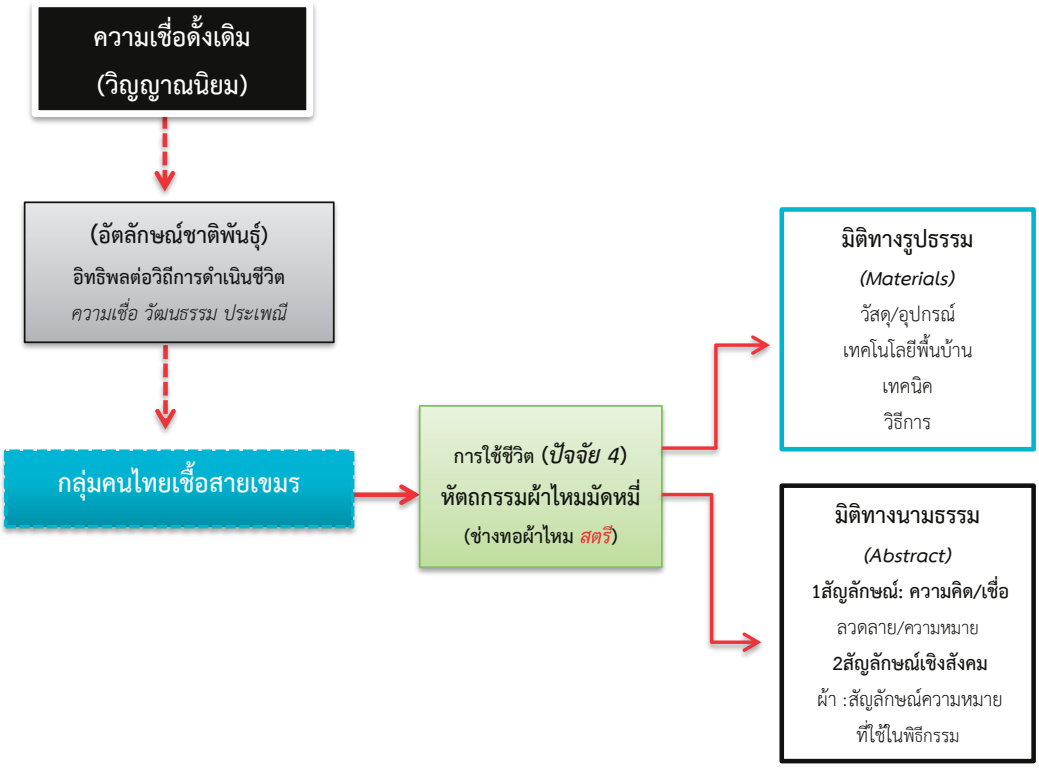
“เนี๊ยะ-นาค”ลวดลายวัฒนธรรมดั้งเดิมบนผืนผ้าไหมของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร

หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่กับการถ่ายทอดสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม

กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ มีอัตลักษณ์โดดเด่นมีความเชื่อและพิธีกรรม ซึ่งมีที่มารากฐานคติความเชื่อดั้งเดิมหรือฐานคติแบบวิญญาณนิยม (Animism) ซึ่งเป็นฐานก่อนการเกิดขึ้นของศาสนา เรียกความเชื่อรวม ๆ เหล่านี้ว่า “ศาสนาโบราณ/ดั้งเดิม”“ศาสนาบุรพกาล” และ “ศาสนาผี” ต่อมาขยายไปเป็นความเชื่อแบบพ่อมดหมอผี (Shamanism) [5] สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเร้นลับ (Sacred and Holy) เช่น ไสยศาสตร์

ภูติผีปีศาจ และเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural Power) ซึ่งฐานความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์เขมรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ [4] จนกลายเป็นรากฐานทางความคิดของพิธีกรรมและวัฒนธรรมต่าง ๆ แม้แต่ความจำเป็นพื้นฐานที่มนุษย์ขาดไม่ได้เพื่อการอยู่รอดของชีวิต (ปัจจัย 4) ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

ในกรณีของเครื่องนุ่งห่ม กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรมีหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ที่เป็นเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาประดิษฐ์คิดค้นมาเพื่อความอยู่รอดและสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต ที่เห็นได้ทางกายภาพ คือ ใช้กันตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ซึ่งถือว่าสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ และเป็นปัจจัยนามธรรมที่ลึกซึ้ง อันเป็นรากทางความคิดความเชื่อและความต้องการของมนุษย์ ซึ่งเราสามารถเรียกในส่วนนี้ว่าเป็น “วัฒนธรรมเชิงนามธรรม” [10] (มิติทางวัฒนธรรมที่ซ้อนทับเปรียบเสมือนเหรียญอีกด้านเพราะปรกติเหรียญนั้นมี 2 ด้านเสมอ) ด้านหนึ่ง คือ เนื้อผ้าหรือผ้าไหมที่เราจับต้องและมองเห็นได้ในเชิงรูปธรรมวัตถุ (Material) อีกด้านคือ นามธรรม ซึ่งไม่สามารถมองเห็นได้ ได้รับการบรรจง สร้างสรรค์ ประดิษฐ์ไว้ในลักษณะที่เป็นลวดลาย ภาพ รูปหรือสัญลักษณ์อันใดอันหนึ่งที่ปรากฏบนผืนผ้าไหม สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากความคิด วิถีคิด หรือแบบแผนการคิดพร้อมกับความหมายที่ซ่อนมาในแผนผังสัญลักษณ์หรือชุดความคิดเหล่านั้น นั่นหมายความว่า ลวดลายต่าง ๆ ที่ปรากฏบนผืนผ้าเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายของระบบความคิด ความเชื่อหรือวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Abstract) ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่เป็นอยู่ คิดอยู่และเชื่ออยู่นั่นเอง

แผนผังที่ 1 แสดงหัตถกรรมผ้าไหมเสมือนเครื่องมือที่ส่งต่อสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม

การทำหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ (Mudmee Silk) แสดงให้เห็นว่า กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์

มีมรดกทางวัฒนธรรมสำคัญเปรียบเสมือนเครื่องมืออันชาญฉลาดและทรงประสิทธิภาพในการส่งต่อสัญลักษณ์เชิงความหมาย เป็นชุดแผงความคิด ความเชื่อ ความจำเป็นพื้นฐานที่มนุษย์เลี่ยงไม่ได้ผ่านเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ หรือกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร โดยเฉพาะ สตรีในวัฒนธรรมเขมร ทั้งได้รับการอบรมสั่งสอน (Socialization) ซึมซับ หล่อหลอม (Enculturation) มาอย่างยาวนานโดยให้ มองแบบขั้วตรงข้าม (Binary Opposition) เพื่อให้เห็นว่า แต่ละด้านต่างกันอย่างไร เช่น มองแบบรูปธรรม และนามธรรม (สิ่งที่เห็นได้และมองไม่เห็น) เพื่อให้เห็นแต่ละด้านที่เกี่ยวข้อง และสัมพันธ์กัน ใช้แบบเดียวกับแม่แบบที่ใช้แบ่งประเภทของวัฒนธรรม เช่น วัตถุและนามธรรม และมองแบบรูปกับนามว่าเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันเกิดและเกี่ยวข้องกัน อย่างเช่น ร่างกายมนุษย์ที่ประกอบไปด้วย ร่างกายและจิตใจ (รูปธรรม นามธรรม) หรือเห็นกับมองไม่เห็น หากมองอย่างวิพากษ์ เช่นนี้แล้ว ก็สามารถวิพากษ์และวิจารณ์เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมหรือหัตถกรรมโบราณของผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรได้ว่า หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่เป็นมรดกภูมิปัญญาด้านเครื่องนุ่งห่มเพื่อการดำรงชีวิต (ปัจจัย 4) เป็นเครื่องมือที่ส่งต่อสัญลักษณ์เชิงความหมาย ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงมิติทางรูปธรรมหรือเป็นหัตถกรรม ได้แก่ (Materials) วัสดุ อุปกรณ์ เทคโนโลยีพื้นบ้านและเทคนิค วิธีการและส่วนของนามธรรมที่ลึกซึ้ง มีความหมาย (Abstract) ได้แก่ 1. สัญลักษณ์ ที่แทนความคิดและความเชื่อ และ 2. สัญลักษณ์เชิงสังคม ที่ใช้ในพิธีกรรม ซึ่งก็มาจากฐานความเชื่อดั้งเดิมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์

นาค : เนี๊ยค *(ภาษาเขมร)* ความเชื่อแบบกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร

กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ มีมรดกทางวัฒนธรรม คือ หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่เปรียบเสมือนเครื่องมืออันชาญฉลาดในการส่งต่อระบบคิด สัญลักษณ์เชิงความหมาย ความเชื่อ ผ่านเครื่องนุ่งห่มอันเป็นหนึ่งในปัจจัยในการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร โดยถ่ายทอดผ่านสตรีที่ถูกอบรมสั่งสอน (Socialization) ซึมซับหล่อหลอม (Enculturation) จากแม่สู่ลูกต่อเป็นทอด ๆ ผ่านกาลเวลาเนิ่นนานจนถึงปัจจุบัน แต่เป็นที่น่าแปลกใจ และน่าสงสัยว่า ลวดลายบนผ้าไหมของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรมักเป็นลวดลายพืชพรรณธรรมชาติหรือจำลองจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวเสียส่วนมาก เหตุใดจึงมีลวดลายสัตว์ที่ประดิษฐ์ไว้บนผืนผ้าไหมด้วยของชาวเขมร และสืบทอดมาอย่างช้านานเป็นลายเดียวที่ชาวเขมรรู้จักกันดี และสอดคล้องกับงานวิจัยบางงานได้สรุปไว้ว่า ลายสัตว์ลายเดียวที่ชาวเขมรนิยมทอประดิษฐ์ไว้บนลายผ้า แฝงไว้ด้วยความเชื่อที่ส่งต่อกันจากรุ่นสู่รุ่นตามสายตระกูล นั้นก็คือ “ลายนาค” หรือ “ลวดลายพญานาค”

พญานาค นาคหรือภาษาเขมร เรียกว่า“เนี๊ยค” หมายถึง งูใหญ่ ที่มีหงอน [11] เป็นสัตว์ตำนานหรือนิยาย มีสถานะเป็นสัตว์พิเศษ มีอิทธิฤทธิ์ มีพลังอำนาจสามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ สัตว์ประเภทนี้ถูกกล่าวในตำนานหรือเทพนิยายว่ามีลักษณะคล้ายงูใหญ่ มีหงอนอยู่บนหัว และมีเกร็ดเป็นสีที่เนรมิตจากอิทธิฤทธิ์ของกายทิพย์ ผสมกับร่างของสัตว์ที่เป็นทิพย์ กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรมีมุมมองความเชื่อตามแบบวิถีชาวบ้านซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบทอดมาแต่โบราณ พญานาคหรือนาค เป็นสัตว์มงคล เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังอำนาจ ทำให้อยู่เย็นเป็นสุข ห่างไกลจากอันตราย ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ สิ่งชั่วร้ายหรือภูตผีปิศาจไม่กล้าเข้าใกล้หรือทำร้ายรังแก เป็นอมตะ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ ฝน ฟ้า และธรรมชาติ [12]

ภาพที่ 6 แสดงรูปลักษณ์ของพญานาค หรือ“เนี๊ยค”ในภาษาเขมร

หากพิจารณามุมมองและความเชื่อแบบชาวบ้านของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรแล้ว ทำให้ทราบว่าความเชื่อเรื่องพญานาค มีความคล้ายคลึงกับฐานความเชื่อดั้งเดิมแต่โบราณที่เป็นแบบวิญญาณนิยม (Animism) เชื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์และ การมีพลังเหนือธรรมชาติ (Sacred and Holy Things) และในเรื่องของอิทธิพลของอำนาจที่ให้คุณและโทษ [13] ดังนั้น จะเห็นว่าความเชื่อของคนไทยเชื้อสายเขมรก็มีลักษณะเป็นไปในลักษณะเดียวกัน เช่น การมองว่านาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สูงส่ง อมตะ (นิรันดร ไม่มีมีใครทำอะไรได้) และมีพลังอำนาจ น่าเกรงขาม ควรแก่การเคารพและการเชื่อผลในเชิงอำนาจเหนือธรรมชาติ ในการอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัย สิ่งชั่วร้ายหรือภูตผีปิศาจไม่กล้าเข้าทำร้ายรังแก แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ ฝน ฟ้า และธรรมชาติด้วย

ภาพที่ 7 แสดงชนเผ่านากา รัฐหนึ่งในประเทศอินเดีย[14]

ประเด็นความเชื่อของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรที่ เชื่อมโยงวิถีคิด โลกทัศน์ ความเชื่อเรื่องนาคกับแบบแผนความเชื่อดั้งเดิมแต่โบราณแบบวิญญาณหรือศักดิ์สิทธิ์นิยม ทำให้สงสัยว่าความเชื่อชุดนี้เป็นความเชื่อที่ถูกสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษหรือไม่ เนื่องจากปราชญ์ช่างทอผ้าทุกท่านมีอายุมากและดั้งเดิมที่เกิดในยุค คนไม่ได้เรียนหนังสือ จึงชวนให้สงสัยว่ารับชุดแนวคิดเหล่านี้มาจากแหล่งใด มุมมองหนึ่งน่าจะมาจากการถ่ายทอดจากแม่ที่สอนให้ทอผ้าแต่เด็ก ลวดลายและสัญลักษณ์เหล่านี้ จึงถูกถ่ายทอดจากปากต่อปาก ปรากฏผ่านลวดลายที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ข้อปฏิบัติ โดยการสั่งสอนภายในครัวเรือน มุมมองนี้ทำให้เราได้เห็นว่าสัญลักษณ์และชุดความคิดเหล่านี้ถูกเก็บไว้ในภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ หลักฐานอันหนึ่งชี้ให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องนาค เป็นสัญลักษณ์ที่เก่าแก่ อันเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นและใช้ตั้งแต่โบราณหรือเกิดขึ้นสมัยยังเป็นชนเผ่า (Tribe) สัญลักษณ์เหล่านี้ถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์และเครื่องหมายประจำเผ่าพันธุ์ ซึ่งนับถือกันในเชิงสัญลักษณ์นิยม สัญลักษณ์ศักดิสิทธิ์นี้เป็นอีกมุมมองหนึ่งที่ให้เห็นว่า นาค หรือ “เนี๊ยค” น่าจะเป็นความเชื่อและสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อนานโพ้น หรือเป็นสัญลักษณ์เก่าแก่โบราณก่อนที่จะก่อร่างสร้างเมืองเป็นอาณาจักร ดังเห็นตัวอย่างหนึ่งของชนเผ่านากา กลุ่มชนเผ่ารัฐหนึ่งของอินเดียทำให้เราได้เห็นวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์แต่ยุคโบราณชนเผ่าดั้งเดิมในดินแดนแถบนี้ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก กลุ่มชนดั้งเดิมสายภาษาตระกูลมอญ-เขมรและซึ่งก็คือต้นกำเนิดของบรรพบุรุษของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร

จากฐานความเชื่อดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ผี วิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเร้นลับ เวทมนตร์ไสยศาสตร์ที่กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรนับถือ [13] เป็นความเชื่อที่เกิดก่อนสมัยอาณาจักรตั้งแต่ระดับชนเผ่าหรือกลุ่มชนดั้งเดิม [1] ก่อนพัฒนาความเชื่อตามระบบศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาดังที่ทราบกันว่า ***ผี พราหมณ์ พุทธ*** เป็นผลให้เกิดการผสมกลมกลืน (Assimilation) กับความเชื่อใหม่ที่เข้ามา ดังนั้น ความเชื่อเรื่องนาคน่าจะเป็นฐานคติเดียวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สัญลักษณ์นาค หรือพญานาค ภาษาเขมรว่า “เนี๊ยค” “นาค” จึงเป็นความเชื่อโบราณที่น่าจะเกิดขึ้นแต่สมัยชนเผ่า การนับถือบูชาก็จะน่าจะเป็นอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติที่ชนเผ่าอาศัยอยู่ เนื่องด้วยชีวิตที่พึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ จึงได้ผูกโยงสิ่งแวดล้อมกับสิ่งเหนือธรรมชาติในลักษณะฐานคติความเชื่อแบบวิญญาณนิยมก่อนยังไม่มีหลักการเชิงศาสนาใด ๆ ดังนั้น ผู้เขียนจึงมองว่าความเชื่อแต่เดิมเกี่ยวกับพญานาคของคนดินแดนแถบนี้เป็นความเชื่อโบราณที่มาตั้งแต่ชนเผ่าและเป็นความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ภายใต้ฐานคิดแบบวิญญาณธรรมชาตินิยม การมีแนวคิดเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ การให้คุณและโทษจึงเกิดการนับถือและเซ่นสรวงสังเวย ตามรูปแบบความเชื่อแบบเดิม ซึ่งจากวรรณกรรมของประเทศกัมพูชาเองก็ได้มีตำนานเกี่ยวกับพญานาคเรื่อง “พระทองกับนางนาค” หรือ “พญานาคสร้างเมืองพระนคร”เป็นที่มาของตำนานนาค ต้นกำเนิดตระกูลบรรพบุรุษของคนเขมรในประเทศกัมพูชา

ในส่วนของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์นั้น แม้จะได้รับอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคจากกัมพูชา ตั้งแต่สมัยเป็นกลุ่มชนเขมร หรือยังไม่แบ่งเขตประเทศ แต่ก็ยังไปมาหาสู่กันและทำมาหากินด้วยกัน หลังจากแบ่งเขตแดนแล้ว [1] แม้ลักษณะความเชื่อของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรได้เลือนลางไปตามบริบทของสังคมการเป็นรัฐชาติไทย (ชาวเขมรถิ่นไทย) ในกลุ่มช่างทอผ้ากลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรยังคงมีความเชื่อเรื่องพญานาคที่เป็นสัญลักษณ์ที่เคารพนับถือในลักษณะที่เป็นของสูง จึงเป็นการยากที่จะชี้ขาดว่าความเชื่อเรื่องพญานาคนั้นมาจากฐานคติความเชื่อใดที่แน่ชัดที่สุด เนื่องจากคนไทยเชื้อสายเขมรในสุรินทร์ปัจจุบันนับถือพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องนาคมีอย่างยาวนานคงมีอิทธิพลต่อระบบความคิดความเชื่อของ

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรไม่มากก็น้อย นอกจากนี้ก็ยังผ่านการเผยแพร่ทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นการกล่าวไว้ของนักเดินทาง หมอสอนศาสนาในยุคสำรวจโบราณ ทำให้รู้ว่า ความเชื่อเรื่องนาค มีพัฒนาการความเชื่อเทียบเคียงมาพร้อมกับความเชื่อในศาสนาแต่ละยุคด้วย

นาค: สัญลักษณ์บนหัตถกรรมผ้าไหมของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร

กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ มีมรดกทางวัฒนธรรม คือ หัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการส่งต่อระบบคิด สัญลักษณ์ ความเชื่อ ผ่านเครื่องนุ่งห่มอันเป็นหนึ่งในปัจจัยในการดำเนินชีวิต พร้อมกันนั้น ก็มีความเชื่อเรื่องพญานาค ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับฐานความเชื่อดั้งเดิมแบบวิญญาณนิยม (Animism) ที่เห็นว่ามีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจ [10] มีพลังเหนือธรรมชาติ (Sacred and Holy Things) ในเรื่องของการให้คุณและโทษต่าง ๆ คนไทยเชื้อสายเขมรมีความเชื่อว่าสัญลักษณ์พญานาคบนผ้า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สูงส่ง อมตะ มีพลังอำนาจ น่าเกรงขาม ควรแก่การเคารพ สามารถดลบันดาลให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัย สิ่งชั่วร้ายหรือภูตผีปิศาจไม่กล้าเข้าทำร้ายรังแก เป็นเครื่องหมายแสดงความอุดมสมบูรณ์ของน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ

กลุ่มคนไทยชาติพันธุ์เขมรในจังหวัดสุรินทร์ มีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับนาคทั้งเชื่อเรื่องการให้คุณและโทษ เป็นฐานคติแบบวิญญาณธรรมชาตินิยม ดังนั้น ความเชื่อเรื่องนาค จึงมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตหรือมีผลต่อรูปแบบความคิด ความเชื่อ ความต้องการของกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากสาระแก่นทางความคิดของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นมีความเชื่อดั้งเดิมเป็นทุนเดิมทางวัฒนธรรมและเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย จากอิทธิพลที่มองความเชื่อเรื่องนาคเชิงศักดิ์สิทธิ์นิยม จึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ได้นำเอาสัญลักษณ์นาค มาประดิษฐ์ไว้บนผืนผ้าไหมซึ่งเป็นหัตถกรรมแต่โบราณเกิดในสมัยอาณาจักรขอมแต่โบราณ คุณลักษณะที่สื่อออกมาของนาค หรืองูใหญ่ ส่วนหนึ่งมาจากสัญลักษณ์เชิงธรรมชาติ เช่น การอยู่อาศัยของงูในดิน ในน้ำสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์แสดงถึงเครื่องหมายของการทรงอำนาจ วาสนา อิทธิพล ความยิ่งใหญ่ เหนือผู้ใด ช่างทอผ้าคนไทยเชื้อสายเขมร ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเหล่านั้นจึงใช้เป็นสัญลักษณ์บนผืนผ้าเพื่อสื่อถึงความเคารพนับถือเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจพิเศษหรือสัญลักษณ์พญานาค [12] หมายถึงสัญลักษณ์ที่ผูกโยงเข้ากับอำนาจเหนือธรรมชาติ ถือเป็นความเชื่อที่ตกทอดมาจากปู่ย่าตายายว่า “นาค” เป็นสัตว์ในทางมงคล สัญลักษณ์ของสิ่งดี เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นของสูงส่ง น่าเกรงขาม [15] แสดงถึงฐานคติความเชื่อแบบวิญญาณนิยมหรือสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่ 8 แสดงรูปลักษณ์ของพญานาคที่ประดิษฐ์ไว้บนผืนผ้าไหม

ทำให้เห็นว่าช่างทอผ้ากลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร นำสัญลักษณ์นาคประดิษฐ์เป็นลวดลายผ้าไหมมัดหมี่เพื่อสื่อความหมายแสดงถึงความเป็นมงคล ความอยู่เย็นเป็นสุข การปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และภัยอันตรายทั้งปวง ภูตผีปิศาจไม่กล้าทำร้าย หรือเข้าใกล้ ความศรัทธาในการเป็นสิ่งอมตะ ดังนั้น มุมมองผ่านมิติทางความเชื่อเหล่านี้ สามารถเรียนรู้ได้จากช่างทอผ้าไหมคนเฒ่าคนแก่ ที่มองสัญลักษณ์นาคว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นของสูง การเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ สัญลักษณ์และความหมายเหล่านี้ ถูกถ่ายทอดมาพร้อมกับความเชื่อและสอนปากต่อปาของบรรพบุรุษแต่โบราณ จนเหลือเค้าความได้เพียงว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นของสูง หากผูกโยงได้ง่าย ๆ สัญลักษณ์เหล่านี้เกิดจากการเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ แบบวิญญาณธรรมชาตินิยม ต้นตอมาจากฐานความเชื่อศาสนาโบราณหรือศาสนาผีนั้นเอง

ด้วยเหตุที่พญานาคนั้นได้เป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น การนับถือจึงเชื่อว่าจะนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ เกิดมิ่งมงคล ความปราณาการสุขภาพที่แข็งแรง ปราศจากโรคและความปลอดภัย [16] สัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ ที่ปรากฏพบในลวดลายผ้าไหมพื้นเมืองกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์ที่มีความเชื่อจากฐานดั้งเดิม ดังนั้นคุณลักษณะพิเศษ ที่มองในเชิงคุณสมบัติ อำนาจ ย่อมส่งผลให้เกิดความคิดการเกรงกลัว ความยำเกรง และสื่อถึงการให้ความเคารพ หมายถึงการเชื่อฟังจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ทรงภูมิปัญญาเป็นต้น ดังนั้นพญานาค ในความเชื่อจึงเป็นสัตว์ประเสริฐ ซื่อสัตย์ ทรงอิทธิฤทธิ์ มีปาฏิหาริย์แสดงความเหนือมนุษย์พิศดาร จากวรรณกรรมการเกื้อกูลและปกปักรักษาพระศาสนา อันถือว่า เป็นหนึ่งคุณสมบัติของการสร้างความดี ช่างทอผ้าจึงได้สร้างสรรค์ลวดลายพญานาค ตามการจินตนาการ วาดภาพทางความคิดและได้สร้างสรรค์ลวดลายขึ้นมาจากวรรณบอกเล่า ด้วยฐานจินตนาการบนความเชื่อ ได้เกิดการสร้างสรรค์ปั้นแต่งให้เกิดเป็นตัวนาคเพื่อประดิษฐ์จำลองลักษณะและสื่อถึงคุณสมบัติความดีแห่งพญานาค [14] ช่างทอผ้าจึงได้สร้างสรรค์นำมาเป็นลวดลายบนผืนผ้าเพื่อสวมใส่อันสื่อถึง มงคล และคุณงามความดี ตามความเชื่อที่สืบทอดมาแต่โบราณนั้นเอง

ภาพที่ 9 แสดงรูปลักษณ์ของพญานาคที่ประดิษฐ์ไว้บนผืนผ้าไหม

การศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นว่า กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร มีขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อาศัยอยู่กับธรรมชาติเป็นทุนทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว พร้อมกับมีฝีมือการทอผ้าไหมมัดหมี่ได้อย่างวิจิตรงดงาม อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาด้านการทอผ้าของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร จึงแฝงความเชื่อดั้งเดิม ความริเริ่มสร้างสรรค์เพื่อให้กลุ่มชนได้เห็นแจ้งประจักษ์และรับรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้น ภายใต้วิถีการผลิต การคิดลวดลายของสิ่งต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้ในการสวมใส่ในชีวิตประจำวัน สื่อความเชื่อ ความศรัทธา โดยเฉพาะ ลวดลายนาคถือกำเนิดมาจากฐานความเชื่อแต่โบราณ ตามแบบวิถีความเชื่อความศรัทธา จนเกิดเป็นภูมิปัญญาด้านลวดลายผ้าอันล้ำค่าของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร

อนึ่งความคิดสร้างสรรค์ลวดลายนาคขึ้นมาจากคำบอกเล่าจากปราชญ์หรือบรรพบุรุษ ด้วยการคิดสร้างสรรค์ปั้นแต่งให้เกิดเป็นตัวตนขึ้นให้มีรูปลักษณะของพญานาคลำตัวคล้ายงูใหญ่เพื่อต้องการสื่อถึงความพิเศษนั้น [12, 15] ส่งผลให้ผู้ออกแบบลวดลายพญานาคบนผืนผ้าไหม ออกแบบตามฐานความเชื่อ คือ ปฏิบัติตามข้อห้าม (Taboo) เช่น ห้ามใส่รูปพญานาคเต็มตัวเพราะเชื่อว่า อาจเกิดการเจ็บป่วยหรือตายได้ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจพิเศษ ดังนั้น การนำมาใส่ไว้บนลายผ้า ควรแปลงให้เป็นลักษณะอื่น ๆ ที่ยังคงรูปลักษณะเดิมไว้ เช่น การปรับให้โค้ง งอ ทำให้มีลักษณะเหมือนงู ตัวยาว ขดไปมาพันเกี้ยวกันได้ สร้างสรรค์ให้เห็นเป็นลวดลายขึ้นมา ในปัจจุบันลักษณะการออกแบบจินตนาการไปตามรสนิยมและเทคนิคการมัดย้อมเพื่อให้เกิดลวดลาย ดังนั้น ความยากง่ายด้านเทคนิคก็มีส่วนกำหนดลวดลายโดยสื่อสัญลักษณ์ให้เหมือนมากที่สุด จึงมีข้อจำกัด 2 แบบ ได้แก่ ข้อจำกัดด้านความเชื่อในการประดิษฐ์ลวดลายที่นำมาใส่บนผ้า และด้านเทคนิคลวดลายหรือการมัดย้อม

การออกแบบลายพญานาค ช่างทอผ้าทำการออกแบบรูปทรงจิตนาการเพื่อสร้างความแตกต่างและโดดเด่น ยึดรูปแทรงตามกิริยาของนาค ลักษณะที่ปรากฏเป็นลวดลายผ้าที่สร้างสรรค์ที่น่าสนใจขึ้น อันได้แก่ ลายพญานาคผสมผานกับรูปผีเสื้อ รูปสิงโต ไก่ นก หรือพืชพรรณธรรมชาติผสมสานในผ้าผืนเดียว ลายเกร็ดนาคหรือคนในท้องถิ่น เรียกว่าลายร่างแห [12] หากเป็นผ้ามัดหมี่ที่นุ่งหุ่ม จะออกแบบเป็นลายนาคเกี้ยวหรือตัวหนอนตามความนิยมใช้กันอยู่จะเป็นลายที่ได้ทำการประยุกต์แล้วเรียกชื่อตามแบบของการคิด ได้แก่ ลายนาคคู่มัดลายกับต้นสนหรือเรียก “ฉัตรโรด” หรือออกแบบเป็นฉัตรเก้าชั้นหรือเจ็ดชั้น โดยนาคคู่จะอยู่ตรงกลาง หากใช้รูปนาคเต็มตัวบรรพบุรุษชาวเขมรโบราณจะห้ามนุ่งเนื่องจากมีขนบธรรมเนียมตามค่านิยมในสังคมที่เชื่อในความ

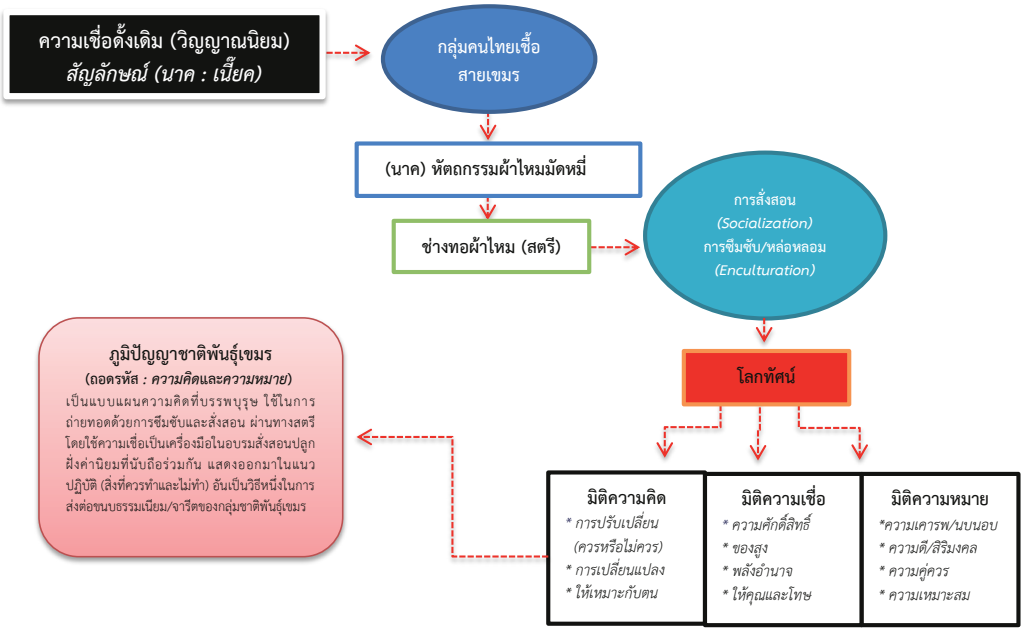
ศักดิ์สิทธิ์และมองไม่ควร ลวดลายผ้าก็เป็นการแสดงถึงคุณค่ามรดกวัฒนธรรมหรือวิถีคิด อาจกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาลายผ้าของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดสุรินทร์ก็กล่าวได้ [17] ลวดลายพญานาคบนผืนไหมส่วนใหญ่ที่ปรากฏหรือประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้น ได้แก่ ผ้าถุงส่วนใหญ่จะมัดลายด้วยวิธีการมัดหมี่เพราะมัดง่ายและเป็นที่นิยม หากทำเป็นลายประยุกต์สร้างสรรค์ผสมกับวัตถุประเภทอื่น เช่น ผีเสื้อ นก กระต่าย ก็สามารถทำได้ ลวดลายบนผ้าสไบและผ้าคลุมไหล่ของผู้ดีที่ใช้กันในปัจจุบัน จะออกแบบลักษณะลายนาคเกี้ยวที่ออกแบบให้มองดูคล้ายตัวพญานาค คดเคี้ยว เกี้ยวพาราสี และลายพญานาค ถือว่า สัญลักษณ์ที่มีความสำคัญเพราะเป็นผ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นของสูง [12, 15] การออกแบบลายนาคของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบันมีลวดลายหลายแบบตามฐานคิดสร้างสรรค์หรือจิตนาการของช่างและยุคสมัยเพราะเป็นการออกแบบบนฐานวัฒนธรรมนั่นเอง

ภาพที่ 9 แสดงลักษณะลวดลายผ้าไหมที่แปลงมากจากสัญลักษณ์พญานาค (ตะขอนาค เกร็ดนาค นาคเกี้ยว)

สรุป

กลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรจังหวัดสุรินทร์ มีหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ เสมือนเป็นเครื่องมืออันชาญฉลาดและทรงประสิทธิภาพในการส่งต่อสัญลักษณ์เชิงความหมายเกี่ยวกับพญานาค อันเป็นชุดแผงความคิดความเชื่อผ่านปัจจัยความจำเป็นพื้นฐาน คือ เครื่องนุ่งห่มที่ถ่ายทอดผ่านสตรีในครัวเรือน ที่ได้รับการสั่งสอน (Socialization) และซึมซับ (Enculturation) จากแม่สู่ลูก จากลูกสู่หลาน เป็นทอด ๆ หากพิจารณาแบบขั้วตรงข้าม (Binary Opposition) แบบรูปธรรม นามธรรม มองแบบองค์ประกอบที่สัมพันธ์กัน ร่างกายมนุษย์ที่ประกอบไปด้วย ร่างกายและจิตใจ (รูปธรรม นามธรรม) สามารถสื่อสารได้ว่า หัตถกรรมผ้าไหม เป็นเหมือนเหรียญ 2 ด้าน เหมือนกับเครื่องมือที่ส่งต่อสัญลักษณ์เชิงความคิด ความเชื่อ ความหมายเกี่ยวกับพญานาค ซึ่งเป็นมุมมองเชิงนามธรรม โดยสิ่งที่ชี้ให้เห็น มิติทางนามธรรมที่ลึกซึ้ง ได้แก่ 1. สัญลักษณ์ทางความคิดความเชื่อลวดลาย ความหมาย และ 2. สัญลักษณ์ในพิธีกรรม ซึ่งมาจากฐานความเชื่อดั้งเดิม ที่มีผลต่อการวิถีคิดและรูปแบบการใช้ชีวิตของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร

แผนผังที่ 2 แสดงโลกทัศน์เรื่องนาคและการสื่อความหมายโดยช่างทอผ้าชาวเขมร

สรุปได้ว่า ลวดลายนาคบนงานหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่ เป็นสัญลักษณ์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณตามฐานคติความเชื่อดั้งเดิม (วิญญาณนิยม) ที่ส่งต่อในสายตระกูลกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร สัญลักษณ์นาคบนผืนไหมสื่อถึงโลกทัศน์ความเชื่อเรื่องนาคใน 3 มิติ ที่สะท้อนจากกลุ่มช่างผ้าชาวเขมร จังหวัดสุรินทร์ ดังนี้ 1. สื่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเชื่อดั้งเดิม ในลักษณะความศักดิ์สิทธิ์ ของสูง พลังอำนาจ และการให้คุณและโทษ 2. สื่อถึงความคิดของช่างทอในการออกแบบบนฐานความเชื่อ สิ่งที่สะท้อนจากการออกแบบ ได้แก่ การปรับเปลี่ยน (ควรหรือไม่ควร) การเปลี่ยนแปลง ให้เหมาะกับตน และ 3. มิติเชิงความหมาย สัญลักษณ์นาคสื่อถึงแนวปฏิบัติในพฤติกรรมชาติพันธุ์ สิ่งที่สะท้อน ได้แก่ ความเคารพ นบนอบ ความดี ความเป็นสิริมงคล ความคู่ควร และความเหมาะสม จึงกล่าวได้ว่า สัญลักษณ์นาค บนลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรเป็นภูมิปัญญาชาติพันธุ์เขมร บรรพบุรุษใช้สัญลักษณ์ในการสื่อความหมายเพื่อการสั่งสอนลูกหลาน ดังนั้น เราสามารถ เชื่อมโยงและเปิดเผยถึงปริศนาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ถอดรหัสความคิดและความหมายได้ว่า นาคในบริบทของผ้าไหมหรือหัตถกรรมผ้าไหมมัดหมี่นั้นแฝงภูมิปัญญาเชิงนามธรรมผ่านความเชื่อดั้งเดิมเรื่องนาค แนวคิดนาคในลวดลายผ้าจึงเป็นเสมือนชุดแบบแผนความคิดหนึ่งที่บรรพบุรุษใช้ในการถ่ายทอดซึมซับ และสั่งสอนผ่านสตรี โดยใช้วัฒนธรรมความเชื่อ เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังค่านิยมที่ตนเคารพนับถือร่วมกัน และสื่อออกมาในแบบปฏิบัติ (สิ่งที่ควรทำและไม่ทำ) เพื่อการดำเนินชีวิต เป็นวิธีหนึ่งในการสั่งสอนลูกหลานให้เจริญรอยตามขนบธรรมเนียม และจารีตของกลุ่มชาติ

References

[1] Klangrit, S. (2016). Naga: S symbolic dimension of identical relations. *Hatyai Academic Journal*. *Hatyai University, 15*(2), 4-6.

[2] Office of the National Culture Commission. (2004). *Ethnological map of Thailand*. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Thailand.

[3] Panurat *et al*. (1996). *San-ga : A Khmer marriage tradition in South Isan*.Surin art and culture center.

[4] Pongsapit, A. (1993). *Culture, religion, and race: The analysis of Thai society by anthropological approach*. Bangkok: Chulalongkorn University.

[5] Muenjanchoei, R. (1999). *The influences of the Thai Song's beliefs, traditions, and rituals on Life quality development* (Master of arts thesis in rural development studies), Nakhon Pathom: Mahidol University.

[6] Wikimedia. (2009). *Thailand Surin locator map*. Retrieved from: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Thailand_Surin.

[7] Seidenfaden, E. (1970). *Ethic group study series minority group in Thailand.* Nebraska: University of Nebraska-Lincoln.

[8] Siriprapaporn, Y. (2016). *The relational analysis of Mamuad Séance's teachings and Buddhist principles of Thai-Khmer ethnic groups in Surin province and Buriram Province* (Doctor of Philosophy in Buddhism Studies), Surin : Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

[9] Keasemsukcharutsaeng, S. (1983). *The Cultural mix of the Lao Song or Thai Song*.Surin : Surindra Rajabhat University.

[10] Chimmalee, B. (2007). *The culture of clothing of Kuy indigenous group in Thailand*. Surin : Surindra Rajabhat University.

[11] Sapphaya, W. (2009). The *belief in Naga in Mekong river region.* Bangkok: Saengthong Press.

[12] Maiondee, R. (10 August 2010). *Weaver*. Khwao Sinrin, Amphoe Khwao Sinrin, Surin province.

[13] Klangrit, S. (2016). *The patterns and teachings of Surin's Pra-Guam silverware* (Master degree thesis in rural development research), Surin: Surindra Rajabhat University.

[14] Sujit Wongted. (2000). *Naka in the Southeast Asia history*. Bangkok: Matichon.

[15] Wongwai, B. (10 August 2010). *Weaver*. Ban Danjarean, Tambon Kratiam, Amphoe Sangkha, Surin province.

[16] Yaepdee, A. (10 August 2010). *Weaver*. Ban Khwao Sinrin.

[17] Wetsiriyanan, T. (2005). *Khmer ethnic group's wisdom of silk in Ban Tha Sawang, Amphoe Muang, Surin province*. Surin : Surindra Rajabhat University.